

JAHON TILSHUNOSLIGIDA LEKSIK MINIMUMLAR

Ahmedova Maxliyo Toshtemirovna

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7069702>

Annatasiya: Ushbu maqolada chet til ta'limida leksikaning o'rni ko'rib chiqiladi. Chet el va mamlakatimiz chet til o'qitish metodikasida leksikani o'rgatish tamoyillari va rivojlanish bosqichlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: leksika, leksikani o'qitish tamoyillari.

Metodik adabiyotda leksik ko'nikma masalalari ilk bor YE.I.Passov tomonidan ko'tarilgan [3]. Uning fikriga binoan leksikani o'rgatish, fonetika va grammatikani o'rgatish kabi, kerakli so'zlarni tanlash va "malakaviy xarakteristikalar" darajasida ularni boshq so'zlar bilan aloqaga kiritib jumla tuzishni ko'zda tutadi. Malakaning bu umumiy xususiyatlari N.I.Passov tomonidan keng ko'lamda talqin etilgan [4].

Leksik ko'nikmalarni shakllantirish bosqichlarini o'rganish borasida birmuncha urinishlar bo'lganligi metodika faniga oid adabiyotlardan ma'lum [5].

Bu, avvalo, I.V.Raxmanov tomonidan taklif qilingan "anglash-yodda tutish muloqotda qo'llash" bosqichlar tizimidir. Shubhaga o'rin yo'qki, o'rganilayotgan leksikani har bir o'quvchi anglashi, yodda tutishi va muloqotda qo'llashi zarur. Lekin bunday bosqichlarga ajratish ba'zi bir e'tirozlarni keltirib chiqaradi: anglash - bu uzundan uzun jarayon va u yangi so'zlarni ishlatishga yo'naltirilgan mashqlarni bajarish paytida ham davom etadi; leksikani yodda saqlashni uni nutqda ko'llashdan ajratib bo'lmaydi, zero leksikani yodlash, uning alohida turlari inobatga olinmasa, asosan nutqda ishlatilishi orqali amalga oshadi [1].

Til o'rganuvchilarga chet til darslarida nutq ko'nikma va malakalarini singdirish leksik materialni egallash asosida amalga oshadi. U uch bosqichdan iboratdir. Birinchi bosqichda til o'rganuvchilar yangi so'z bilan tanishishtiriladi; ikkinchi bosqichda tanishgan leksikani (so'zlarni) nutq jarayonida qo'llay o'rgatiladi va uchinchi bosqichda esa o'rganilayotgan so'z nutq faoliyati turlarida ko'nikma hamda malaka tarkibida o'zlashtiriladi. Leksik birlik yuzasidan bajariladigan ushbu ish bosqichlarini metodlarga taqqoslash mumkin: tanishish; mashq qilish va qo'llash [6].

Leksikani o'rgatish prinsiplari: leksik materialni o'rgatishga qo'yiladigan dasturiy talablar maxsus metodik prinsiplar ishlab chiqishni taqozo etadi. Mazkur masala yuzasidan o'tkazilgan ilmiy tadqiqotga binoan quyidagi prinsiplarga amal qilinadi: (1) chet til o'rgatishda lug'atni oqilona chegaralash prinsipi: tanlash birliklari belgilab olinadi; (2) til ta'limida leksik birliklar muayyan maqsadga qaratilganligi prinsipi; Leksik operatsiyani mustahkamlash uchun qo'llanadigan birliklar aniq ko'nikmani hosil qilishga mo'ljallanadi; (3)

leksik birliklarning lingvistik va psixologik tabiatini hisobga olish prinsipi: mashq qilish davrlarida leksik birliklarning mavhum tushuncha ifodalaydiganlari ta'riflash vositasida narsaga tegishlilari ko'rgazmalilik yordamida, sistema hosil qiladigan mavzuga oid, masalan; dunyo tomonlari – sharq, g'arb, janub, shimolni ifodalash leksik birliklar; (4) ta'limning didaktik va psixologik qonuniyatlarini hisobga olish prinsipi: Har bir leksik birlik taqdimot mashq qilish va qo'llash bosqichlarida borgan sari kengaytirilib, ya'ni ma'no doirasi tovush va yozish timsollari va turli birikmalarda hamda guruhlarda qo'llanilishi; (5) o'zlashtirilgan lug'at boyligini yangi so'z ma'nosini asoslangan tarzda fahmlashni ta'minlash va xufiya lug'atni shakllantirishda o'zaro boylqlik prinsipi: har uchala vazifa faol, bir-biriga bog'liq va izchil bajariladi; (6) ma'noviy umumlashtirishga suyanib ish ko'rish prinsipi; leksik birlik mazmun plani tahlil etishyo'li bilan birlikning semantik variantlari orasidagi o'xshashlik hamda tafovut belgilarini aniqlashga erishiladi; (7) nutq malakalarini o'stirish va shu jarayonda leksikani egallashni birga olib borish prinsipi [6].

So'z tilning eng asosiy birligidir. Tildagi barcha so'zlarning yig'indisi uning lug'at tarkibi yoki leksikasi deb atalib, ularni leksikologiya o'rganadi. Mustaqil o'rganishda yana bir foydali pedagogik usul – lug'at va ma'lumotnomalardan yangi leksik birlik ma'nosini topishdir. Leksik ko'nikmalarni shakllantirishda mashq qilish bosqichidagi asosiy ishlar qo'yidagilar:

So'z, so'z birikmasi va gapni aytish. O'qituvchi nutqini til o'rganuvchilar takrorlaydilar va eslab qoladilar. Topshiriq: “Mendan keyin takrorlang va eslab qoling”

Leksik birlikni bosma matnda tayanib mashqda o'zlashtirish. Berilgan matndan falon mavzuga oid so'zlarni toping va ularni o'qing. So'zni yozish. Topshiriq “So'zni doskadan kitobdan ko'chiring va eslab qoling” Muallim tushuntirib beradi va yozishdan yagona leksik ko'nikmalarni shakllantirishga oid ma'lumotlar keltirilgan.

Leksika ko'nikma atamasini metodist olimlar ilmiy izohlab berishgan. S.F.Shatilov “Leksik ko'nikma” ikki qismdan iborat metodik tushunchaligini, ya'ni nutqda so'zni qo'llash va nutq jarayonida so'z yasash deb ta'riflaydi. Olim fikricha bu nutqiy leksik ko'nikma bo'lib, undan tashqari lisoniy leksik ko'nikma ham shakllanadi. So'zni tahlil etish jarayonida so'z yasash, so'z birikmasini tuzish kabilar leksik materialni ong ishtirokida qo'llashdek lisoniy leksik ko'nikma nazariy isbotlangan [2]. Demak, leksikaning nutqiy va lisoniy ko'nikmalari ma'lum. Ingliz tilida leksik mashqlar.

Mashq turlari o'z navbatida yana kichik guruhlarga bo'linadi, joyiga ko'ra, shakl va usuliga qarab, yolg'iz yoki xor bilan, mustaqil yoki muallim rahbarligida, ona

tiliga munosabati nuqtai nazardan leksikani o'rganishda leksik material deganda biz o'rganilayotgan tilning so'zlari va so'z birikmalariga aytamiz [1].

Leksik materialni o'rganmasdan turib, u yoki bu tilda nutq faoliyatining turlarini shakllantirish ham, uni rivojlantirish ham amalga oshmaydi. Shunday qilib u yoki bu tilning nutq faoliyati turlarini o'rgatishimizda leksikaning roli muhimdir. Bir tomondan o'rta maktabdan chet tili bo'yicha o'rgatilishi lozim bo'lgan leksik minimum soni kamaytirilgan bo'lsa, gimnaziya akademik litsiy va kollejlardan o'rgatilishi lozim bo'lgan leksik birlikning soni oshib boradi. Shu bilan birga o'quv dasturida aktiv va passiv ravishda o'zlashtirilishi lozim bo'lgan leksik minimumning soni, miqdori ham aniq belgilab beriladi. Har xil tipdagi o'quv yurtlarida o'rgatiladigan leksik minimumning soni o'qitish maqsadlari va o'qitish mazmuni bilan chegaralanadi, hamda ularning soni har xil bo'ladi. Leksikani metodik tipologiya qilishda asosiy e'tibor ularni talaffuz va grafik shakllari, ma'nosi, hamda gapdagi funksiyalariga beriladi. O'zlashtirilishi qiyin bo'lgan so'zlarni o'rgatishda o'qituvchining o'zi qo'shimcha mashqlar ishlab chiqadi va ularni dars jarayonida qo'llashi lozim [3].

Leksik ko'nikmaning shakllanishi so'zning muayyan aloqa turlari bo'lgan mantiqiy, mazmuniy bog'lanishlari majmuasi yuzaga kelishi bilan bog'liq hodisadir. Shunga asosan biz leksika ustida ishlashning uch uzviy bosqichini belgiladik. Bular: so'z aloqalarining dastlabki muntazam chegaralangan majmuasi; bu aloqalarning nisbatan kengayishi; so'z aloqasining keyingi chegaralanmaydigan darajadagi kengayishi.

O'tkazilgan ingliz tili tajriba mashg'ulotlari natijalari shuni ko'rsatadiki, xorijiy leksikani o'rgatish materialga nisbatan qiziqish o'yg'otadi va o'quvchilar o'zlashtirishlariga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

References:

- 1.Jalolov J. CHet til o'qitish metodikasi. -Toshkent. "O'qituvchi"-1996. 368-bet.
- 2.Zimnyaya I.A. Psixologicheskie aspekti obucheniya govoreniyu na inostrannoe yazike. Kniga dlya uchiteley. Izdanie vtoroe. -M.: Prosvetshenie, 1985. -160 s.
- 3.Passov Ye.I. Kommunikativnyy metod obucheniya inoyazichnomu govoreniyu. 2-e izd. -M.: Prosvetshenie, 1991. -222 s.
- 4.Passov Ye.I. Osnovi kommunikativnoy metodiki obucheniya inoyazichnomu obshcheniyu. -M.: Russkiy yazyk, 1989. -276 s.
- 5.Raxmanov I.V. Metodika prepodavaniya nemetskogo yazika.-M.:Izd-vo APN RSFSR, 1956. -297 s.